

Жолковский А. Морфология и исторические корни рассказа Толстого «После бала» / Александр Жолковский. // Блуждающие сны и другие работы. — М. : Наука-Восточная литература, 1994. — С. 87-102. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://dornsife.usc.edu/alik/rus/ess/bib73.html>; **6.** *Зайденинур Э.Е.* Использование Толстым фольклора народов России в своем творчестве / Публ. О. А. Голиненко и Б. М. Шумовой // Неизвестный Толстой в архивах России и США. — М.: АО «ТЕХНА-2», 1994. — С. 433—442. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://feb-web.ru/feb/tolstoy/critics/nta/nta-433-.htm>; **7.** *Кавацца А.* Внутренняя речь в рассказе Толстого «Хозяин и работник» / А. Кавацца // Яснополянский сборник. — Тула : Музей-усадьба Л. Н. Толстого «Ясная Поляна», 2012. — 608 с.; **8.** *Лихачев Д.С.* Поэтика древнерусской литературы / Д. С. Лихачев. — М. : Наука, 1979. — 303 с.; **9.** Літературознавча енциклопедія: У двох томах / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів — К.: ВЦ «Академія», 2007. — Т.1 608 с. — Т.2 624 с. — (Енциклопедія ерудита); **10.** *Москвин В. П.* Эпитет как предмет теоретического осмысления / Василий Москвин // Сучасні проблеми епітетології. — [Вип. 1.] — 2011 — 167 с.; **11.** *Соколов Ю.М.* Лев Толстой и сказитель Щеголенок // Л. Н. Толстой: К 120-летию со дня рождения. (1828—1948) / Коммент. и ред. Н. Н. Гусева. — М.: Гос. лит. музей, 1948. — Т. II. — С. 200—207. — (Летописи Государственного литературного музея; Кн. 12). — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://feb-web.ru/feb/tolstoy/critics/l2c/l2c2200-.htm>; **12.** *Толстой Л.Н.* Собр. соч. в 90 т. / Толстой, Лев Николаевич — М. : Художественная литература, 1935 — 1958; **13.** *Шестопалова Г.А.* Идея непротivления злу насиліем в народных рассказах Льва Толстого / Г. А. Шестопалова // Яснополянский сборник. — Тула : Издательский дом «Ясная Поляна», 1998. — 375 с.; **14.** *Шкловский В.Б.* Искусство как прием // Шкловский В. Гамбургский счет. — М.: Сов. писатель, 1990. — С. 58-72; **15.** Эпитет в русском народном творчестве. — [Вип. 4] — М. : Издательство Московского Университета, 1980. — 144 с.; **16.** *Jahn R.G.* Tolstoy as a writer of popular literature / Gary R. Jahn // The Cambridge companion to Tolstoy. — Cambridge : Cambridge University Press, 2002. — 120 p.

Вострикава А.В. (Мінськ, Республіка Білорусь)

Рецепция чешского романа другой половины XX стагоддзя ў беларускай культурнай прасторы

У статті порівнюються основні тенденції розвитку чеського та білоруського роману другої половини XX століття. Окреслюються перспективні вектори порівняльно-типологічних досліджень в області жанру роману і персоналії окремих авторів. Аналізується рецепція чеського роману цього періоду в білоруському літературознавстві і дається панорама існуючих перекладів на білоруську мову.

Ключові слова: чеська і білоруський роман другої половини XX століття, основні тенденції розвитку, рецепція через переклад, літературознавчі дослідження чеського роману в білоруському культурному просторі.

В статье сравниваются основные тенденции развития чешского и белорусского романа второй половины XX века. Очерчиваются перспективные векторы сравнительно-типологических исследований в области жанра романа и персоналий отдельных авторов. Анализируется рецепция чешского романа этого периода в белорусском литературоведении и дается панорама существующих переводов на белорусский язык.

Ключевые слова: чешский и белорусский роман второй половины XX века, основные тенденции развития, рецепция через перевод, литературоведческие исследования чешского романа в белорусском культурном пространстве.

In article the main tendencies of development of the Czech and Belarusian novel of the second half of the XX century are compared. Perspective vectors of comparative and typological researches in the field of a genre of the novel and a personnel of certain authors are outlined. Reception of the Czech novel of this period in Belarusian literaturovedniya is analyzed and the panorama of existing translations into the Belarusian language is given.

Key words: the Czech and Belarusian novel of the second half of the XX century, the main tendencies of development, reception through transfer, literary researches of the Czech novel in the Belarusian cultural space.

Чэшскі раман другой паловы XX стагоддзя – з’ява яскравая і неардынарная. Менавіта дзякуючы такім пісьменнікам, як М.Кундэра, Б.Грабал, Л.Вацулік, П.Кагоўт, Ё.Шкворацкі і многім іншым чэшская літаратура стала вядомай не толькі ў Еўропе і цэлым свеце, але і прадэманстравала сваю нацыянальную аўтэнтычнасць і агульначалавечую значнасць. У сучаснай літаратурнай карціне свету чэшская літаратура стала займае пачэснае месца, кнігі чэшскіх аўтараў перакладаюцца на розныя мовы, разглядаюцца ў кантэксце розных сусветных літаратур. Аднак, цікавым прадстаўляецца разгледзіць, як творчасць чэшскага народа прадстаўлена ў дастаткова блізкай (культурна, гістарычна і моўна) славянскай краіне, якой з’яўляецца Беларусь. Наш артыкул прысвечаны разгляду рэцэпцыі чэшскага рамана другой паловы XX стагоддзя ў беларускай культурнай прасторы. Даследаванне абапіраецца на працы Мірачыцкага Л.П., прысвечаныя беларуска-чэхаславацкім культурным і навуковым сувязям, Шаблюўскай І.В., адной з пачынальніц беларускай літаратуразнаўчай багемістыкі. Безумоўна, мы ўлічвалі здабыткі і напрацоўкі такіх беларускіх даследчыкаў, як С.Александровіч, Д.Фактаровіч, А.Мажэйка, В.Цімафеева, якія пачалі займацца багемістыкай з 1950-х. Аднак са згаданых беларускіх навукоўцаў чэшскім раманам пазначанага перыяду шчыльна цікавілася толькі прафесар БДУ Ірына Шаблюўская. Заўважым, што

беларускае літаратуразнаўства, якое займаецца чэшскай літаратурай, абмяжавана пераважна артыкуламі, хаця ў беларускім перыядычным друку такія артыкулы пра чэшскую літаратуру пачалі з'яўляцца з 1920-х гг.

Мэтай нашага даследавання з'яўляецца аналіз прысутнасці чэшскага рамана другой паловы XX стагоддзя ў беларускай культурнай прасторы. У сувязі з гэтым прадстаўляецца мэтазгодным даць панараму існуючых перакладаў, прааналізаваць літаратуразнаўчы плён беларускіх навукоўцаў у галіне чэшскага рамана другой паловы XX стагоддзя. Параўнаць асноўныя тэндэнцыі развіцця чэшскага і беларускага рамана акрэсленага перыяду і пазначыць вектары магчымага параўнальнага аналізу.

Трэба адзначыць, што беларускія пераклады чэшскай літаратуры не вельмі багатыя і не адрозніваюцца сістэматычнасцю. Літаратурныя сувязі народаў жывуць па сваіх законах і нашы чаканні не заўсёды апраўдваюцца. Гэта тычыцца і беларуска-чэшскага літаратурнага дыялогу. Як пісала беларуская багемістка І.Шаблюўская, “цікаваць да чэшскай літаратуры застаецца дагэтуль прыватным фактам з біяграфій нашых асобных пісьменнікаў і дзеячоў навукі” [2, 45-47], “...беларускі пераклад з чэшскай мовы нельга лічыць адэкватным нават у нейкай ступені. Ён дае вельмі фрагментарнае ўяўленне пра багатую і старажытную літаратуру братняга чэшскага народа. Амаль адсутнічае класіка.” [2, 46-47]. Паэзія і літаратура першай паловы XX стагоддзя перакладаліся больш актыўна. Чэшскай прозе другой паловы XX стагоддзя пашанцавала меней. Хаця стала назірацца пэўная сістэматычнасць ў перакладах чэшскіх аўтараў у пасляваенныя гады. У 1940-1950-я гг. на старонаках літаратурных часопісаў “Польмя”, “Маладосць”, “Беларусь”, У газеце “Літаратура і мастацтва”, іншых перыядычных выданнях змяшчаліся творы чэшскіх пісьменнікаў. У асноўным гэта былі апавяданні, аповесці і паэзія. Да пачатку 1980-х гг., па словах Мірачыцкага, беларускі чытач на роднай мове мог пазнаёміцца з асобнымі творамі больш чым васьмідзесяці чэхаславацкіх аўтараў. З 1953 па 1980 гг. у беларускай культурнай прасторы было выдана каля дваццаці чатырох кніг чэшскіх і славацкіх пісьменнікаў, творы народнай творчасці, агульны тыраж якіх склаў звыш за 380000 асобнікаў [1, 49]. Аднак гэта статыстыка не адлюстроўвае якаснага зместу перакладаў, паколькі перакладаліся творы, напісаныя ў сацыялістычна арыентаванай сістэме каардынат, творы пэўнай эстэтыкі і паэтыкі. Гаворка ідзе пра раманы Паўла і Вольгі Бояр “Закаханыя” (1960), Багуміла Нагейла “Паводка” (1977), Яна Козака “Гняздо бусла” (1979). Гэта творы пра будаўніцтва новай сацыялістычнай Чэхаславакіі, пра чэшскую і славацкую вёску пасляваенных гадоў, шляхі калектывізацыі сельскай гаспадаркі.

Новая старонка беларуска-чэшскага літаратурнага дыялогу стала пісацца у канцы 1990-х гг., калі у 1997 г. часопіс “Польмя” прысвяціў нумар сучаснай чэшскай літаратуры. Такія літаратурныя часопісы і газеты, як “Крыніца”, “ARCHE”, “Наша Ніва”, “Літаратурна-філязофскі сшытак ЗНО” сталі друкаваць урыўкі і асобныя творы Мілана Кундэры, Багуміла Грабала, Эвы Кантуркавай, Эгана Бонды і іншых, артыкулы пра іх творчасць. З’явілася пакаленне маладых перакладчыкаў, якое звярнулася менавіта да чэшскага рамана другой паловы XX стагоддзя і найноўшай чэшскай літаратуры. У 2005 г. была заснавана серыя “Чэшская калекцыя” пад куратарствам Сяргея Смартычэнкі ў выдавецтве “Логвінаў”, якая прэзентавала беларускаму чытачу шэраг чэшскіх кніг. На сённяшні дзень на беларускай мове існуюць наступныя чэшскія раманы другой паловы XX – пачатку XXI стагоддзяў: Багуміл Грабал “Я абслугоўваў ангельскага караля” (пер. Марыі Мартысевіч), Эган Бонды “Праца ў скляпенні” (пер. Макса Шчура), Ірэна Доўскава “Моцны Жбуць” (пер. Веранікі Бяльковіч), Міхал Вівэг “Цудоўныя гады сабаку пад хвост” і “Выхаванне дзяўчат у Чэхіі” (пер. Сяргея Смартычэнкі), Гана Андранікава “Тук сонечнага гадзінніка” (пер. Веранікі Бяльковіч), Антанін Бая “Зваўчэнне” (пер. Марыі Мартысевіч), Яраслаў Рудзіш “Неба пад Берлінам” (пер. Марыі Мартысевіч). Нагадаем, што нас цікавіць выключна жанр рамана і яго прэзентаванасць у беларускай культурнай прасторы на розных узроўнях. Такім чынам, можна ўбачыць, што скарбніца беларускіх перакладаў значна ўзбагацілася за апошнія дзесяцігоддзі і дае магчымасць пазнаёміцца са знакавымі аўтарамі і выбітнымі творами, хаця па-ранейшаму пра магчымасць успрымаць чэшскую літаратуру ў сістэме гаворка не ідзе.

Беларускае літаратуразнаўства пра чэшскі раман другой паловы XX стагоддзя абмяжоўваецца, у асноўным, ўніверсітэцкай навукай. У цэнтры даследчыцкай актыўнасці названая тэма заўсёды была ў прафесара БДУ Шаблоўскай І.В., якой належаць шматлікія артыкулы пра чэшскае дысідэнцтва як літаратурны феномен, прозу Багуміла Грабала, беларуска-чэшскі літаратурны дыялог, тэорыю і практыку раманістыкі Мілана Кундэры, “Чэшскі соннік” Л.Вацуліка, раман Яна Дрды “Мястэчка на далоні”, паэтыку славянскай ваеннай прозы. Шаблоўская І.В. – аўтар вучэбнага дапаможніка “Паэтыка развіцця чэшскага рамана XX стагоддзя” і кнігі “Сусветная літаратура ў беларускай прасторы”. Пад кіраўніцтвам д.ф.н., праф. Шаблоўскай І.В. аўтар дадзенага даследвання ў 1998 г. абараніла кандыдацкую дысертацыю “Паэтыка раманаў Мілана Кундэры”. Менавіта намаганнямі Шаблоўскай І.В. на філфаку БДУ было адкрыта аддзяленне багемістыкі.

Аўтару прадстаўленай работы таксама належыць шэраг артыкулаў па

раманістыцы М.Кундэры, Ё.Шкворацкага, Б.Грала, Л.Вацуліка, П.Кагоўта, Э.Гостаўскага, М.Айваза, М.Урбана, І.Кратахвіла, А.Клімента, І.Клімы, К.Сідана, І.Грушы, Э.Крысевай і іншых чэшскіх пісьменнікаў другой паловы XX стагоддзя, а таксама вучэбныя дапаможнікі “Сучасная чэшская літаратура: вернутыя імёны”, “Чэшская літаратура другой паловы XX стагоддзя”. Літаратуразнаўчай багемістыкай у галіне чэшскага рамана другой паловы XX стагоддзя займаюцца таксама беларускія навукоўцы Чмаравы М.І, Рашэтнікава Н.Б, Смятрычэнка С.

Перспектыўным нам бачыцца параўнальны аналіз, пошук тыпалагічных заканамернасцяў у эвалюцыі беларускага і чэшскага раманаў названага перыяду, а таксама супастаўленні творчасці асобных аўтараў. Паспрабуем акрэсліць асноўныя тэндэнцыі развіцця беларускага і чэшскага раманаў 1940-19880-х гг. і вызначыць некаторыя агульныя вектары. 1990-я гг. у гісторыі і чэшскай і беларускай літаратур уяўляюць сабой асобы этап, калі літаратурны працэс функцыянаваў ужо інакш, вызначаўся шэрагам новых фактараў, таму яго цяпер падрабязна мы разглядаць не будзем.

Паспрабуем акрэсліць асноўныя тэндэнцыі развіцця беларускага і чэшскага раманаў, даць сваеасабліваю панараму і знайсці кропкі судакранання.

Другая палова XX стагоддзя па праву лічыцца часам росквіту беларускага рамана. Менавіта ў гэтыя часы назіраецца жанрава-тэматычнае і стыльвае багацце беларускай прозы. Паглыбляецца мастацка-псіхалагічны аналіз у раманых Я.Брыля, І.Мележа, В.Быкава, В.Адамчыка, І.Шамякіна і іншых празаікаў. Раман звяртаецца да рэальных праблем часу, да актуальных жыццёвых канфліктаў.

У беларускім рамане пасляваеннага дзесяцігоддзя вайна становіцца ідэйна-тэматычнай дамінантай (раманы І.Мележа, М.Льнікова, М.Ткачова). Паказваецца падзвіг і трагедыя беларускага народа, апісваюцца ваенныя падзеі. Таксама ў гэтыя часы М.Паслядовіч, І.Шамякін звяртаюцца да паказу вёскі і калгасны рэчаіснасці. Адбываецца зварот да адлюстравання станоўчага героя. Асобы напрамак стварае ў беларускай літаратуры тэма Заходняй Баларусі (раман П.Пестрака).

У 1950-1960-я гг. свет Палесся, жыццё вёскі, беларускі нацыянальны характар і ментальнасць адлюстроўваюць раманы І.Мележа. Празаік звяртаецца да паказу чалавека на скрыжаваннях гісторыі ў раманых “Людзі на балоце”, “Подых навалніцы”. Мележ глыбока сягае ў псіхалагічны свет сваіх персанажаў. Шматпланавы адлюстроўвае жыццё чалавека ў сваіх эпічных творах І.Шамякін. Нацыянальна-вызваленчая барацьба заходнебеларускага народа паказана ў рамане Я.Брыля “Граніца”. Аўтар паказвае рэвалюцыйныя падзеі, абапіраючыся на дакументальныя

матэрыялы. Адзначаецца ліра-эпічны характар аповеду і навэлістычнасць камапіцыі. У пачатку 1960-х гг. выходзіць у свет раман “Птушкі і гнёзды”, у якім дамінуе тэма Радзімы, патрыятызму. Герой Алесь Руневіч праходзіць вайну, палон. У рамане спалучаюцца эпічнасць і лырызм.

1970-я-першая палова 1980-х гг. вылучаюцца ў асобны этап развіцця беларускай літаратуры. Адбываецца змена культурных парадыгм. У літаратуры з’яўляецца новы герой—тонкі, ранімы, часта не здольны супрацьстаяць злу. Пашыраецца тэматыка літаратуры. З’яўляецца экалагічная тэма, тэма навукова-тэхнічнага прагрэсу. Асобае развіццё атрымлівае жанр гістарычнага рамана, узнікаюць такія мадыфікацыі як раман-эсэ, раманы-хронікі. Літаратура шукае выйсця з крызісных з’яў.

Назіраецца росквіт гістарычнай прозы У.Караткевіча, які паказвае багацце айчынай гісторыі, рамантызуе падзеі і вобразы (гісторыка-дэтэктыўны раман “Чорны замак Альшанскі”). Пісьменнік стварае постаці герояў-адзіночак. Караткевіч аб’ядноўвае рамантычнае, канкрэтна-гістарычнае і фальклорна-легендарнае асэнсаванне падзей мінулага. Актыўна выкарыстоўвае дэтэктыўны пачатак ў гістарычным жанры. Можна казаць пра філасофію гісторыі ў прозе У.Караткевіча (раманы “Каласы пад сярпом тваім”, “Хрыстос прыямліўся ў Гародні”). Раман “Хрыстос...” спалучае традыцыі “карнавальнай літаратуры”, фальклорнай смехавой культуры. Даследчыкі вылучаюць гратэск ў рамане, авантурна-прыгодніцкі сюжэт і сацыяльна-філасофскі змест. У рамане ў цэнтры ўвагі аўтара падзеі XIV стагоддзя. Сімволіка і алегарызм –яскравыя рысы паэтыкі названага рамана.

Чалавек і вайна ужо з 1940-х гг. – цэнтральная тэма беларускай літаратуры. Многія беларускія раманісты звяртаюцца да паказу ваеннай рэчаіснасці (А.Адамовіч, В.Быкаў). Экзістэнцыяльныя творы піша В.Быкаў, які даследуе чалавека ў памежных сітуацыях: жыцця і смерці, здрады і вернасці, у моманты найвышэйшага напружання яго сіл. Аднак жанрава проза В.Быкава, самая выбітная сярод ваннай тэматыкі, суадносіцца з аповесцю. 1970-1980-я гг. становяцца часам напісання мноства кніг на дакументальнай аснове. Тут можна прыгадаць раманы “Я з вогненнай вёскі” А.Адамовіча, Я.Брыля і У.Калесніка, “Блакадную кнігу” А.Адамовіча і Д.Граніна, “У вайны не жаночае аблічча” С.Алексіевіч, а таксама кнігі І.Навуменкі, І.Пташнікава, Б.Сачанкі і інш.

Тэма Заходняй Беларусі ўздымаецца ў раманых В.Адамчыка “Чужая бацькаўшчына”, “Год нулявы”. Адбываецца інтэлектуалізацыя беларускай прозы (І.Шамякін, Я.Сіпакоў, В.Гігевіч). Паглыбляецца псіхалагізм. У беларускім рамане актуалізуецца экалагічная праблематыка. Як прыклад, можна прывесці раман В.Казько “Неруш” пра мелярацыю Палесся, у якім

паказана праблема ўзаемазалежнасці чалавека і прыроды, раман А.Карпюка “Карані”. Асновы народнага жыцця раскрываюцца ў рамане “Сачыненне на вольную тэму” А.Кудраўца. Раманы Пташнікава І. “Мсціжы”, “Алімпіада” таксама напісаны на вясковым матэрыяле.

З сярэдзіны 1980-х гг. адлік вядзе сучасная літаратура. Пачаткам новага перыяду становіцца перабудова, якая пачалася ў СССР. Адбываецца інтэлектуалізацыя мастацкага мыслення. Раман асэнсоўвае лёс беларускага народа (Карамзаў В. “Бежанцы”), чарнобыльскую трагедыю (І.Пташнікаў “Львы”, І.Шамякін “Злая зорка”, В.Карамзаў “Краем белага шляху”). Паранейшаму папулярная гістарычная проза: раман Т.Бондар “Спакуса”, раманы Л.Дайнекі “Меч князя Вячкі”, “След ваўкалака”, “Жалезныя жалуды”, у якіх трэба адзначыць займальнасць аповяду, прыгодніцкія калізіі. “Міфалагічны рэалізм” і праблемы экалогіі характэрныя для раманаў В.Казько (“Неруш”, “Хроніка дзіцячага саду”). Беларускія даследчыкі гавораць пра існаванне апакаліптычнай тэмы і прароцтваў ў яго творах. Па-новаму асэнсоўваецца ваеннае мінулае ў раманах А.Адамовіча, І.Шамякіна, І.Чыгрынава. Фінтастычныя раманы піша В.Гігевіч. Постмадэрнісцая эстэтыка адбілася ў творах З.Вішнёва, А.Глобуса, Е.Вежнаўца, А.Федарэнкі. Аднак, культавымі іх творы не назваеш. Ды і ў жанры рамана напісана не так многа твораў.

Гісторыя чэшскага рамана другой паловы ХХ стагоддзя мае прыблізна такую ж перыядызацыю. Вылучаюцца асобна пасляваенны перыяд да 1948 г., калі адбыўся камуністычны пераварот. Літаратурная крытыка адзначае працяг развіцця псіхалагічнага і гістарычнага рамана перыяду акупацыі, імкненне да новых светапоглядных і эстэтычных пазіцый, апісанне рэчаіснасці ваенных гадоў, трагікі і героікі барацьбы з ворагам. Узнаўленне пакут простых людзей у гады акупацыі, у тым ліку ў фашысцкіх концлагерах дэманструюць раманы Я.Вайса, В.Капліцкага, З.Плугаржа і іншых. Адбываецца змена характару гістарычнага рамана: на першы план выходзяць масавыя народныя рухі і рабочы рэвалюцыйны рух (А.Запатоцкі). Развіццё антыфашысцкай тэмы дэманструе сваімі раманамі М.Пуйманова. Раман І.Вэйла “Жыццё з зоркай” расказвае пра лёс яўрэйскага насельніцтва ў гады вайны.

1950-1960-я гг. характарызуюцца супярэчліваасцю грамадскага жыцця. На працягу 1960-х гг. у чэхаславацкім грамадстве нарасталі працэсы лібералізацыі і дэмакратызацыі. Рэфарматарскі рух 1960-х гг. ў ідэалогіі і культуры спрыяў у літаратуры адмаўленню ад дагматызму, былі рэабілітаваны многія філасофскія тэорыі і рэлігіі. Папулярнасць набылі экзістэнцыялізм, феноменалагічныя і структуралісцкія тэорыі, канцэпцыі Фішэра, Гарадзі.

Чэшскі раман адлюстравяў перапляценне філасофскіх, эстэтычных, чыста мастацкіх праблем і палітыкі (М.Кундэра, Л.Вацулік, Ё.Шкворацкі). У раманістыцы многіх аўтараў распаўсюджваюцца прыёмы мантажу, гульні з раманным часам, росквіт іроніі. На першы план выходзяць праблемы чалавечай асобы. Герой большасці твораў гэтага часу – звычайны чалавек у сваім паўсядзённым жыцці. Назіраецца крытыцызм у адносінах да пасляваеннай рэчаіснасці, пашырэнне жанравай палітры чэшскай прозы, прага да эксперыменту. К.Птачнік, Б.Бржэзоўскі, Н.Фрыд ствараюць праязныя творы на антыфашысцкая тэма з псіхалагічным аналізам. Я.Атчэнашак, А.Лусціг, Л.Фукс, І.Вэйл распрацоўваюць тэмы другой сусветнай вайны, галоўным чынам праз яўрэйскую праблематыку. Тэма пасляжотаўскай эміграцыі прасочваецца ў раманах З.Плугаржа, тэма незаконных рэпрэсій – у раманах Я.Коларавай. Да вясковай тэмы звяртаецца Я.Козак. Паспех суправаджае знакамітых цяпер ужо раманістаў, як Л.Вацулік і М.Кундэра. Іранічная лінія чэшскага раману, прадстаўленая творамі М.Кундэры, Б.Грала, Ё.Шкворацкага, У.Нэфа, дэманструе традыцыйную для чэшскай культуры арыентаванасць на розныя формы камічнага. Жанр “вытворча-эратычнага рамана” стварае У.Парал. Гістарычная проза У.Нэфа, І.Шоталы паказвае папулярнасць гэтага жанру ў чэшскай літаратуры.

21 жніўня 1968 г. адбываецца ўвядзенне ў Чэхаславакію войскаў пяці краін: СССР, Балгарыі, Польшчы, ГДР, Венгрыі. “Пражская вясна” 1968 г. на дваццаць гадоў змянілася так званым перыядам “нармалізацыі”. 1970-1980-я гг. увайшлі ў культурную гісторыю Чэхаславакіі закрыццём літаратурных часопісаў, “санацыяй” літаратуры па ўсіх кірунках, забаронай на легальную прафесійную дзейнасць многім літаратарам. Адбываецца раскол літаратуры на афіцыйную і альтэрнатыўную. Пачынаюцца судовыя працэсы над дзеячамі культуры. Пад’ём апазіцыйнага руху набывае моц у другой палове 1970-х гг. У гэты перыяд камерныя раманы ствараюць З.Плугарж і Я.Атчэнашак. Назіраецца рэнесанс чэшскага гістарычнага рамана (У.Кёрнер, В.Эрбен, О.Данек, У.Нэф, І.Шотала, І.Марэк, Л.Фукс). Распаўсюджваецца навуковая фантастыка (Ё.Нэсвадба, У.Парал, О.Нэф) і жанр дэтэктыва (І.Марэк, В.Эрбен). У літаратуры ўвасабляецца палеміка з ідэямі “Пражскай вясны” (А.Плудэк, Я.Козак, Б.Нагейл, К.Місарж, З.Плугарж). Творы на вытворчую тэматыку выдаюцца ў межах афіцыйнай літаратуры (М.Рафай, Ё.Фрайс, В.Сціблава, У.Парал, І.Швейда, З.Заплетал і інш.). Папулярнасць набывае герой-прадстаўнік тэхнічнай інтэлігенцыі. У часы “нармалізацыі” адсутнічае вясковая тэматыка ў раманах. Тэма сучаснай моладзі распрацоўвалася Р.Йонам, Я.Коларавай. Эксперыментальную прозу ствараў Б.Грала. Псіхалагічныя раманы

ўлавсцівыя творчасці І.Клімы. Дакументальнасцю вылучаліся кнігі Э.Кантуркавай. Паколькі ў названы перыяд літаратура падзялілася на аафіцыйную, эмігранцкую і самвыдатаўскую, то трэба пазначыць аўтараў альтэрнатыўных раманаў, такіх, як А.Клімент, Э.Крысеава, К.Пецка, К.Сідан, І.Груша, Э.Бонды, Л.Прохазкава, З.Брабцава. Вялікую значнасць для развіцця чэшскай літаратуры і чэшскага грамадства мелі раманы Л.Вацуліка. Міжнароднае прызнанне атрымала ў гэтыя часы раманістыка М.Кундэры і Ё.Шкворацкага, П.Кагоўта, Я.Кржэсэдлы, Я.Вейводы.

Эмігранцкая літаратура і чэшскі самвыдат 1940-1980-х гг. шырокую чэшскую чытацкую аўдыторыю набылі толькі пасля 1989 г., калі іх кнігі без перашкод сталі выдавацца на радзіме. Хаця размах і значэнне такой літаратуры пасля 1968 г. быў вельмі вялікі. Даследчыкі вылучаюць дзве асноўныя плыні: пісьменнікаў, якія працягвалі пісаць у рамках пэтыкі, што складалася яшчэ да перыяду эміграцыі (Ё.Шкворацкі, М.Кундэра, П.Кагоўт, І.Дзівіш і інш.). Адбываецца пранікненне у іх творчасць новых тэндэнцый, вобразнасці і нават новых моў (М.Кундэра, В.Лінггартава). Другая плынь – гэта пісьменнікі, якія тварылі ў межах абсалютна новай эстэтыкі, народжанай эміграцыяй (Я.Вейвода, Л.Новак).

Новы перыяд у літаратуры пачынаецца пасля аксамітавай рэвалюцыі 1989 г. У гэтыя часы адбывалася станаўленне і развіццё складаных творчых канцэпцый, эвалюцыя жанрава-стылёвых структур, поўнасцю змянілася наменклатура літаратурных імёнаў. Чэхі рашуча адмовіліся ад афіцыйных пісьменнікаў папярэдняга дваццацігоддзя, акрамя Грабала і Парала. З’явілася такое паняцце як вернутая літаратура. Назіраецца шэраг новых імёнаў у чэшскай літаратуры. Гэта Тыплт, Піжл, Крэмлічка, Касал, Яхім Топаль, Спраўцава, Муррэр, Т.Кафка, з сярэдняга пакалення – Айваз, Годрава, Ржэзнічак і інш., якія больш не бачаць мастака як рупар нелітаратурнай ідэі. Паміж новымі чэшскімі аўтарамі шэраг прыхільнікаў знайшоў постмадэрнізм. Усімі прызнанай сучаснай класікай сталі тэксты Марціна Камарэка, Пятра Коўдэлькі, Пятра Ульрыха. Постмадэрнісцкая пэтыка, бяспрэчна, паўплывала на самага чытабельнага з маладых чэшскага прэзіка Міхала Вівэга, які выклікае шмат неадназначных і спрэчных ацэнак сваімі раманамі. Тое ж можна сказаць і пра Ёіржы Драшнара, чые раманы вылучаюцца вялікім скепсісам. Рысы постмадэрнізму выяўляюцца ў творах Яхіма Топалы, Пятра Плацака, Зузаны Брабцавай, Вацлава Душака, Ёзафа Фрайса, Яраслава Вэйса, Яны Чэрвенкавай, Зэна Достала, Вацлава Ямэка, Уладзіміра Мацуры, Ёіржы Крацахвіла, Даніэлы Годравай, Яна Кржэсэдлы, Міхала Тржэшціка, Аляксандры Беркавай, Здэнэка Заплетала і нек. інш.

Традыцыйна значнае месца ў панараме сучаснай чэшскай літаратуры займае гістарычны раман. Адрознасць гістарычнай прозы 1990-х гг. ад папярэдняй традыцыі ў тым, што большасць аўтараў скарыстоўвае фармальныя прыёмы і постмадэрнісцкія падыходы да гістарычнага матэрыялу (Уладзімір Мацура, Уладзімір Кёрнер, Здэнэк Шмід, Мілаш Урбан). Гумарыстычныя і сатырычныя элементы сталі неаддзельнай часткай раманістыкі Міхала Вівэга, які ў кнізе “Нечаканыя ідэі ласкавага чытача” стварыў іранічныя пародыі на сваіх тытулаваных калег (Багуміла Грабала, Ёзэфа Шкворэцкага, Мілана Кундэру, Эрнэста Хэмінгуэя і іншых).

Дастаткова прадуктыўна развіваецца на сучасным этапе чэшская навуковая фантастыка (Ян Главічка, Іван Кмінэк, Ёзэф Пэцыноўскі, Вільма Кадлечкава).

Відавочна, што беларускі і чэшскі раман другой паловы XX стагоддзя маюць прыблізна аднолькавую перыядызацыю, што абумоўліваецца падобнымі сацыяльна-гістарычнымі рэаліямі. Аднак, чэшскі раман гэтага часу ўсё ж дэманструе большую адкрытасць да еўрапейскіх і сусветных мастацкіх уплываў. Беларускі раман традыцыйна арыентуецца на рускі кантэкст, што тлумачыцца культурнай і гістарычнай блізкасцю з рускім народам ў межах тагачаснага СССР. У беларускім рамане 1940-1980-х гг. дамінуюць ваенная і вясковая праблематыка, якая паступова перарастае ў экалагічную з 1980-1990-х гг. Ваенная тэма рэалізуецца праз раскрыццё подзвігу альбо пакут народа, праз партызанскую тэму. У чэхаў дамінуе паказ пакут яўрэйскага насельніцтва і концлагераў. Багатыя магчымасці для параўнання дае традыцыйны для беларусаў і чэхаў гістарычны раман, бо ён аднолькава актыўна развіваўся на працягу ўсяго пазначанага перыяду і на сучасным этапе. На фармальным узроўні, колькасць больш прэзентатыўны чэшскі эмігранцкі раман, паколькі многія чэшскія раманісты-эмігранты дасягнулі сваімі творамі сусветнага прызнання. Ды й беларуская культурная эміграцыя не была такой вялікай. З беларускіх раманістаў-эмігрантаў можна згадаць Майсея Сяднёва., Кастуся Акулу, Аляксандру Саповіч. Постмадэрнісцкі раман колькасць і якасць пераважае ў чэшскай літаратуры, паколькі чэхі былі палітычна і культурна больш адкрытыя свету, ды й постмадэрнізм арганічна ўласцівейшы чэшскай літаратуры ў большай ступені, чым беларускай, у якой традыцыя пераважае над наватарствам на ментальным узроўні. Тым не менш, цікавым было б параўнанне постмадэрніскай чэшскай і беларускай парадыхмы. У галіне фантастычнага рамана перспектыўным бачыцца параўнанне персаналій асобных аўтараў, паколькі чэшскі фантастычны раман мае больш даўнюю гісторыю і развіваўся дастаткова стабільна ва ўсе дзесяцігоддзі другой паловы XX стагоддзя, чаго не скажаш пра беларускі

фантастичні романи, які актуально заявляють про себе не лише з 1980-х рр. Пленним для парафразування падаєцца канцэпцыя героя ў романах чэшскай і беларускай літаратуры, а таксама разгляд адметнасцяў псіхалагічнага рамана. Багаты матэрыял для парафразування дае рэалістычны роман. Такім чынам, вектаруў тыпалагічнага разгляду ў межах названага жанру ў гісторыі чэшскай і беларускай літаратур даволі многа.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Мирочицкий Л.П.* Белорусско-чехословацкие культурные и научные связи / Л.П.Мирочицкий.—Мн.: Наука и техника, 1981.—119 с.; 2. *Шаблюёская І.В.* Сусветная літаратура ў сусветнай прасторы: Рэцэпцыя. Тыпалогія. Кантакты / І.В. Шаблюёская.—Мінск: Радыёла-плюс, 2007.—304 с.

Гаєв Т. (Белград, Республіка Сербія)

Рецепцыя стваралаштва Марка Вовчока у српскай културы

*У цій статці вперше прадставлена поўная бібліяграфія перакладаў твораў Марка Вовчока ў сербскай културы, ад апавядання *Выкуп* ў перакладзе Мілана Джорджевіча ў часопісе *Віла* з 1866 р., потым апавядань *Максім Грымач, Орендатар* і *Парася* ў перакладзе *Аляксандра М. Радовановіча* ў часопісе *Віла* з 1868 р., апавядання *Кармелюк* ў перакладзе *Стояна Новаковіча* ў часопісе *Матица* з 1870 і народнай казкі *Чары* ў перакладзе *М. Дж. Глішчыча* ў часопісе *Звезда* з 1901 р. з неабходнымі коментарамі і аналізам зазначаных твораў і іх спрыянням сербскімі чытачамі. Найчасцішы тэмы ў творчасці Марка Вовчка паразітычны спосіб жыцця дварян, трагізм жыцця крѣпаків пад час крѣпоснаго права, барацьба проці крѣпоснаго права, жыцця дарослых, жыцця дѣцей, кохання, але, *усе-такі*, найбольшы мистецкі рывень *Марка Вовчок* дасягае відображэннем трагічнай долі жанкі-крѣпачкі, *яка* ў тодшнім суспільстві была найбольш пневоленою, прыніжэною і бесправною істотою. Маючы на увазі свій романтичны змест ў якому *любов* і *мудрысть* звычайнага народнага човіка перемагаюць *жадібніць*, *необачніць* і *ненажерлівіць* землевласніка, творчыць *Марка Вовчка*, звычайна, *була* цікаваю сербскім чытачам.*

Ключовыя словы: *Марко Вовчок, рецепцыя творчасці, сербска култура, переклад, часопіс, бібліяграфія перакладаў*

*В данной статье впервые представлена полная библиография переводов творчества Марка Вовчка в сербской культуре, от рассказа *Выкуп* в переводе Милана Джорджевича в журнале *Вила* из 1866 г., потом рассказов *Максим Грымач, Орендатор* и *Парася* в переводе *Александра М. Радовановича* в журнале *Вила* из 1868 г., рассказа *Кармелюк* в переводе *Стояна Новаковича* в журнале *Матица* из 1870 г. и народной сказки *Чары* в переводе *М. Дж. Глишчыча* в журнале *Звезда* из*